

INETA ZIEMELE,

Satversmes tiesas tiesnese, Rīgas Juridiskās augstskolas profesore

**TIESISKAS VALSTS UN SOCIĀLI ATBILDĪGAS VALSTS
PRINCIPU PIEMĒROŠANA
NEKUSTAMO ĪPAŠUMU DARĪJUMOS**

1. Latvijas Republikas Satversmes 1.pants nosaka, ka Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika. No tā izriet tādi vispārīgie tiesību principi kā tiesiskas valsts princips, taisnīguma un tiesiskās paļāvības princips.¹ Latvijas Republikas Satversmes Ievada ceturtā rindkopa precīzāk atklāj Satversmes 1.pantu, kad tā runā par Latviju kā demokrātisku, tiesisku, sociāli atbildīgu un nacionālu valsti, kas balstās uz cilvēka cieņu un brīvību, atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības un ciena mazākumtautības.
2. No Satversmes 1.panta izrietošo principu uzdevums ir nodrošināt, lai citas tiesību normas, arī Satversmē ietvertās, tiek piemērotas pareizi un lai to piemērošana, kā arī **piemērošanas rezultāts pilnībā atbilst tiesiskas valsts prasībām.**²
3. No Satversmes 1. panta izriet virkne tiesiskas valsts principu, tostarp arī taisnīguma un tiesiskuma princips, kas prasa, lai lietas tiktu izskatītas tādā kārtībā, kas nodrošinātu to taisnīgu un objektīvu izspiešanu, un lai ikviena kriminālprocesa, civilprocesa un administratīvā procesa rezultāts būtu taisnīgs.³
4. Tiesiskās drošības princips un tiesiskās paļāvības princips ir tiesiskā demokrātiskā valstī funkcionējoši vispārējie tiesību principi.
5. Tiesiskās paļāvības princips citastarp prasa aizsargāt paļāvību, kas personai radusies uz noteiktu tās tiesību saglabāšanu vai īstenošanu. Tas ietver valsts pienākumu pildīt saistības, ko tā uzņēmusies pret personām. **Pretējā gadījumā tiktu zaudēta personu uzticība valstij un tiesībām.**⁴
6. Tiesiskās paļāvības princips nozīmē, ka indivīds var paļauties uz to, ka tiesības un likumiskās intereses, kuras viņš ir ieguvis, vēlāk netiks atņemtas. Tiesiskās paļāvības pamatā ir indivīda paļaušanās uz valsts tiesisku un konsekventu rīcību.⁵
7. Likumdevēja uzdevums ir radīt priekšnoteikumus vienveidīgai tiesību normu piemērošanai un ar tiesību normu palīdzību efektīvi aizsargāt personu pamattiesības.
8. Vai un kādā veidā Satversmes 1. panta vispārīgie principi attiecas uz darījumiem, kas ir privāto tiesību jautājums *par excellence*? Pirmkārt, būtu jāatsakās no maldīgas nostājas, ka darījumi starp privātām personām ir ārpus Satversmes noteiktā ietvara un it kā dzīvo savā paralēlā pasaulē. Privātās tiesības un personu brīvība, privātautonomija Latvijas Republikā ir tieši tādēļ, ka tā izvēlējās demokrātiskas valsts iekārtu, kurā viena no svarīgām pamattiesībām ir ikviena cilvēka domu un apziņas brīvība un tiesības uz īpašumu, ar kuru šī persona var brīvi rīkoties. Protams, privātpersonai, kura jūtas aizskarta savās cilvēktiesībās no citas privātpersonas, savas intereses ir jāaizstāv ar privāto tiesību instrumentu palīdzību. Otrkārt, ir jāspēj saskatīt, ka Civillikuma ģenerālklausulas var tikt konkretizētas, izprotot tiesiskas valsts principu, piemērojot cilvēktiesības. Saistību tiesībās tiesiska darījuma definējums ir tāds, kas sargā pret maldu, viltu, spaidiem, un arī šie civiltiesību principi veido tiesiskas valsts būtību.
9. Tiesiskā valstī tās iedzīvotāji paļaujas, ka viņu tiesības netiks nepamatoti un nesamērīgi ierobežotas un ka valsts radīs tādus mehānismus, kas šīs tiesības aizsargās. Tiesiskā valstī ir tiesiska paļāvība, ka personu darījumi tiks noslēgti un īstenoti godīgi. Kā

---

¹ Satversmes tiesas 1999. gada 20. aprīļa spriedums lietā Nr. 04-01 (99), 1.2.1. punkts

² Satversmes tiesas 2005. gada 16. decembra spriedums lietā Nr. 2005-12-0103, 24. punkts

³ Satversmes tiesas 2007. gada 11. aprīļa spriedums lietā Nr. 2006-28-01, 12. punkts

⁴ Satversmes tiesas 2009. gada 26. novembra spriedums lietā Nr. 2009-08-01, 23. punkts

⁵ Satversmes tiesas 2011. gada 30. marta spriedums lietā Nr. 2010-60-01, 12.1. punkts

- zināms, ļoti bieži Latvijā tā tas nenotiek, un bieži vien par to pat neviens neuzzina. Latvijas iedzīvotāju tiesiskā kultūra ne vienmēr atbilst Civillikuma un Satversmes principiem, pastāv paralēlās pasaules. No vienas puses, Latvija kā valsts publisko tiesību izpratnē ir tiesiska valsts, bet no otras puses cilvēku privātās komunikācijas jomā par tiesisku sabiedrību un līdz ar to valsti var runāt ar zināmā grūtībām.
10. Vai valsts institūcijām ir pienākums par to satraukties? Vai ir pienākums radīt mehānismus, kas mazinātu iespēju negodprātīgiem darījumiem vai krāpniecībai privātpersonu attiecībās? Kā jau es minēju, principā interešu izlīdzinājumam starp divām privātpersonām pietiek ar privāttiesisku noregulējumu. “Tomēr no šī pamatprincipa zināmos gadījumos var tikt izdarīts izņēmums. Privātautonomijas ierobežojumi ar cilvēktiesību palīdzību var būt pieļaujami gadījumos, kur cilvēktiesības ir ne vien indivīda brīvības aizsardzības instruments, bet vienlaikus ir objektīvas vērtību sistēmas izpausme”.⁶
11. Latvijā objektīvo vērtību sistēmu veido tiesiskas un sociāli atbildīgas valsts principi. Kā jau es minēju, Satversmes tiesa ir atzinusi, ka arī tiesību normu piemērošanai ir jāatbilst tiesiskas valsts principam. Tas nozīmē, ka situācijā, kad likums paredz, kādā veidā tiek noslēgti tiesiski darījumi, bet prakse rāda, ka iet visādi, tas nesekmē tiesiskas valsts principa īstenošanu un tas noteikti nerada uzticību valstij un tiesībām. Ja tiesību sistēma nav spējīga palīdzēt apkrāptam darījuma dalībniekam, zūd ticība valstij, tiesībām un neveidojas tiesiskā kultūra. Tas nešaubīgi traucē lielākiem vai mazākiem biznesa darījumiem un ekonomikai kopumā.
12. Es tiku aicināta arī konceptualizēt sociāli atbildīgas valsts principa kā vērtības lomu privāto darījumu kontekstā. Man jāatzīst, ka es primāri saredzu tiesiskas valsts principa problēmu situācijā, kad cilvēki nevar paļauties, ka valstī ir pietiekami mehānismi un instrumenti, lai nodrošinātu to, ka tiek slēgti tiesiski darījumi un prettiesiski darījumi tiek tiesu procesā anulēti un zaudējumi atlīdzināti. Tomēr nedrīkst aizmirst arī to, ka bieži vien par negodīgu darījumu upuriem kļūst tieši tās sabiedrības grupas, kuras jau ir sociāli vājākas, kā, piemēram, vecāka gada gājuma ļaudis, cilvēki ar īpašām vajadzībām, bet kuriem ir daļēja rīcībspēja vai kuru aizbildņi iesaistās darījumos. Citiem vārdiem, ir virkne cilvēku grupu, attiecība uz kuru darījumu slēgšanas brīvību, valstij ir pienākums radīt mehānismus, kas nodrošinātu viņu vienlīdzību ar otru dalībnieku tiesiska darījuma slēgšanā. Šāds pienākums izriet no ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām, kas Latvijai ir saistoša kopš 2010. gada. Konvencijas 12. pants regulē vienlīdzīgas tiesībspējas atzīšanas jautājumu un paredz, ka:
1. Dalībvalstis atkārtoti apstiprina, ka personām ar invaliditāti visur ir tiesības uz viņu tiesībspējas atzīšanu.
  2. Dalībvalstis atzīst, ka personām ar invaliditāti līdzvērtīgi ar citiem ir rīcībspēja visās dzīves jomās.
  3. Dalībvalstis veic nepieciešamos pasākumus, lai personām ar invaliditāti nodrošinātu tā atbalsta pieejamību, kas tām varētu būt nepieciešams, īstenojot savu rīcībspēju.
  4. Dalībvalstis nodrošina, ka visi ar rīcībspējas īstenošanu saistītie pasākumi paredz atbilstošas un efektīvas garantijas, lai saskaņā ar starptautisko cilvēktiesību aktiem nepieļautu ļaunprātīgu izmantošanu. Šādām garantijām ir jānodrošina, ka, veicot ar rīcībspējas īstenošanu saistītos pasākumus, tiek ievērotas attiecīgās personas tiesības, griba un izvēle, netiek pieļauti interešu konflikti un ietekmes ļaunprātīga izmantošana, tie ir samērīgi un atbilstoši konkrētās personas apstākļiem, tos piemēro pēc iespējas īsāku laiku un regulāri pārbauda kompetenta, neatkarīga un objektīva iestāde vai tiesas instance. Šīm garantijām ir jābūt proporcionālām tam, cik lielā mērā šie pasākumi skar konkrētās personas tiesības un intereses.

---

⁶ Sk. E. Levits, “Cilvēktiesību piemērošanas pamatjautājumi Latvijā”. Grām. I. Ziemeles (red.) Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā. – Rīga. 2000. 256. lpp.

KONFERENCES „Vai vajadzīga nekustamo īpašumu darījumu procesu reforma? Iespējamo likumprojektu ex-ante izvērtējums” TĒZES

---

5. Ievērojot šī panta noteikumus, dalībvalstis veic atbilstošus un efektīvus pasākumus, lai personām ar invaliditāti nodrošinātu vienlīdzīgas tiesības iegūt īpašumu vai to mantot, kontrolēt savas finanšu lietas un vienlīdzīgi izmantot banku aizdevumus, hipotekāros kredītus un citus finanšu kredītešanas veidus, un nodrošina, ka personām ar invaliditāti netiek patvaļīgi atņemts to īpašums.”
14. Pašreizējais tiesiskais regulējums, kā to rāda prakse, liek uzsvaru uz tiesas spēju konstatēt maldību, viltu vai spaidus darījumu slēgšanā. Tomēr bieži cilvēki līdz tiesai nenonāk. Bieži cilvēki arī līdz notāram vai zemesgrāmatai nenonāk, lai pārbaudītu vai nodrošinātos vismaz daļēji pret negodprātīgu rīcību. Līdz ar to ir nepieciešama sistēmiska pieeja, ir jānodrošina komunikācija starp iestādēm. Noteikti jādomā par preventīvas metodēm, jo tas nāktu par labu cilvēkiem, bet arī kopējai tiesiskuma idejai.
13. Vienlaicīgi es gribētu arī brīdināt pret pārmērīgi kontrolējošu vai ierobežojošu mehānismu veidošanas. Piemēram, Francijā īpašuma pirkšana un pārdošana var notikt tikai un vienīgi notariālā kārtībā. Taču valsts nodeva, kas ir jāmaksā notāram, ir tāda apmēra, ka tas traucē nekustamā īpašuma tirgus dinamismam. Tas pats būtu sakāms par nekustamā īpašuma aģentu prasītām veiktā pakalpojuma izmaksām.

INETA ZIEMELE, PhD (*Cantab.*), Rīgas Juridiskās augstskolas profesore un Satversmes tiesas tiesnese. Tiesību doktores zinātnisko grādu (*Ph.D.*) ieguvusi Kembridžas universitātē. 2005.-2014.gadā bija Eiropas Cilvēktiesību tiesas tiesnese, 2012.-2014.gadā Eiropas Cilvēktiesību tiesas Palātas prezidente. Vairāku starptautisku organizāciju dalībniece, piemēram, Eiropas Universitātes institūta Pētniecības Padomes locekle, *Baltic Yearbook of International Law* redakcijas kolēģijas locekle. Pašreizējā pētniecība par starptautisko tiesību teoriju, Eiropas Cilvēktiesību konvenciju un starptautiskajām tiesībām, starptautiskajām procedurālajām tiesībām. Autore vai līdzautore vairākām zinātniskām publikācijām. Apbalvota ar Trīszaigžņu ordenis (IV pakāpe), Augstākās tiesas Atzinības rakstu un Latvijas Zvērinātu Advokātu padomes Pateicības rakstu.